

ՄԱՅԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվան 6 ռուբլի.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյանից խմբագրատան մէջ.

Մեր հայրենի. Тифлисъ, Редакция „Мшакъ“.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տէլէֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և ուրիշ օրերէն)

Յայտարարութիւնը ընդունուած է ամեն լիցւած.

Յայտարարութիւնները համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ.
Տէլէֆոն № 253.

ՀԱՐՈՒՆԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔԱՅ 1898 ԹԻՒ

ՄԱՅԻ ԴՐԱՅԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԴՐԻ

«Մալիկ» տարեկան գինը թէ՛ Ռուսաստանում և թէ՛ արտասահմանում 10 ռուբլի է, տասն
և մէկ և տասն ամսականը՝ 9 ռ., ինն և ութ ամսականը՝ 8 ռ., եօթ ամսականը՝ 7 ռ., վեց ամսականը՝
6 ռ., հինգ ամսականը՝ 5 ռ., չորս ամսականը՝ 4 ռ., երեք ամսականը՝ 3 ռ., երկու ամսականը՝ 2 ռ., մի
ամսականը՝ 1 ռուբլի:

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան (Բաղդասար և Բարձրակարգ փողոց, անկիւն):
Ուրիշ քաղաքներէն պէտք է գրիմը այս հասցեով. ТИФЛИСЪ, редакция „Мшакъ“, իսկ
արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien „Mschak“.
Յայտարարութիւնները ընդունուած են թէ՛ հայերէն, թէ՛ ռուսերէն և թէ՛ օտար լեզուներով:

ԲՈՎԱՆԳԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Պէտք է փոխել սխառութիւնը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒ
ԹԻՒՆ. Հսկողութիւն մասնատան և խմբագրատան
ներքին վրա. Այսպէս հարցը. Նամակ Գանձակից.
Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ՍԻ
ՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ. Գարձապ Փղեր Սարան.
Նամակ Թիֆլիսից. Նամակ Ամերիկայից. Նա-
մակ Կիպրոսից. Արտաքին լուրեր.—ԽՍՈՒՆ ԼՈՒ-
ՐԵՐ.—ՀԵՆՈՒՍԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆԵՐ.
—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Բէլիսակի:

ՊԵՏԻ ԵՒ ՓՈԽԵԼ ՍԻՍԵՐԸ

Երկրագործութեան միջոցով յաճախ ծնւած իր
հեռագրի մէջ, որ ուղարկել է գիւղատնտես-
տեաների ժողովին, որը ներկայումս տեղի
ունի Օրեոլ քաղաքում՝ յոյս է յայտնում, որ
միահամուռ ու ժողովով կը պարզվի
երկրագործութեան վիճակը: Իսկ գիւղա-
տնտեսները իրանց պարագայունքները սկը-
սեցին ցաւ յայտնելով, որ երկրագործու-
թեան միջոցով զանազան օգնութիւն
հասցնել Ռուսաստանի գիւղատնտեսու-
թեան, որովհետեւ կառավարութեան հո-
գատարութեան գլխավոր մասը գործ է
ղրվում տնտեսական և գործարանական
արդիւնագործութեան վրա: Ճիշդ է, ա-
սում է գիւղատնտեսների գեկուցադրող,
պետական զանգարանը աւելացրել է իր
հասոյթները. բայց գիւղատնտեսութիւնը,
որ Ռուսաստանի ժողովրդի մեծա-
մասնութեան զբաղմունքն է՝
մնացել է անխնայ և այդպիսով այն
ժամանակ, երբ արդիւնագործութեան մի
ձիւղը իր զարգացմամբ շրջել է մարդ-
կանց մասսայի բարեկեցութեան աղ-
բուրը կամաց-կամաց սպառվում է և փը-
ջանում:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԵԼԻՆՍԿԻ

(Նրա մահւան 50-ամեայ տարեդարձի առիթով)

II

Молясь твоей многострадальной тѣни,
Учитель! передь именемъ твоимъ
Позволь смиренно предложить колѣни.

Некрасовъ

Освободительно-гуманное движение 60-хъ гг.,
откуда, по прекрасному выражению одного
профессора, идетъ „все, чѣмъ красна наша
жизнь“, какъ известно, въ свою очередь
исходитъ изъ того вѣчно-памятнаго движе-
нія 40-хъ годовъ, коего могучимъ вдохнове-
лемъ и руководителемъ былъ великій подвиж-
никъ земли русской, Бѣлинскій. („Изъ эпохи
великихъ реформъ“. Гр. Джаншьева).

Բացի զուտ գրական ինդիվիդուալ Ստանկովի-
չի խումբը շատ էր զբաղված գերմանական փի-
լիսոփայութեան ուսումնասիրութեամբ և մա-
նասիրական հետազոտութեամբ, որոնք 30-կան
թւականներին այնչափ մեծ ազդեցիկ հանեցին
Եւրոպայի գիտական շրջաններում:

Բէլինսկու ոգևորութիւնը փիլիսոփայութեամբ
այդ ժամանակ շատ մեծ էր, նա իր բարեկամ-
ներից մէկին խորհուրդ է տալիս՝ թողնել իր

մասնագիտութիւնը և պարագի միայն նրանով.
«Միայն փիլիսոփայութեան մէջ, ասում է նա,
կը գտնես պատասխան քո մէջ ծագած հարցե-
րին. միայն նա կը տայ հոգուդ անդրբոլորին և
ներդաշնակութիւն և այնպիսի երջանկութեան
կարծանացն, որ արտաքին կեանքը ոչ կարող
է տալ քեզ և ոչ իւրիւր քեզանից. աշխարհը կը
լինի քո մէջ, և ոչ դու աշխարհի մէջ. սիրիւր
բարիւր...»: Այդ իսկ ժամանակ Բելինսկի Մոս-
կով փերագրածա Գրանտովին, որ յետոյ ըն-
դունեց Մոսկովայի համալսարանի ընդհանուր
պատմութեան պրոֆէսոր. այդ այն նշանաւոր
գործիչներից մէկն էր, որ այնչափ քաղցր յիշա-
տակներ թողեց համալսարանում, հասարակու-
թեան մէջ և ուսանողական շրջաններում՝ իբրեւ
գիտական, ազնուաբար պարզ և իդէալիստ:
Բէլինսկի անկեղծ զգացմունքով սիրեց նրան.
Թէպէտ նրանց հայեացքները մէջ կար որոշ տար-
բերութիւն, սակայն սա չէր խանգարում երկու
բարեկամների մտերմութեան: Բէլինսկի մնաց
Մոսկովայում մինչև 1839 թ. այդ ամբողջ ժա-
մանակ նա բացի զուտ փիլիսոփայական յափը-
տակութիւններից շարունակ աշխատակցում էր
մայրաքաղաքի մի քանի մաքուր օրգաններում,
մեծ մասամբ մաքառելով աւանդապահ բանակի
գրական հայեացքների և ուղղութեան դէմ: Քիչ
թէ շատ նշանաւոր երեւոյթ գրականութեան մէջ

Թողնի երկրագործութեան զարգացման
գործը առաջ տանելու համար: Միմեանց
ետեւից շարունակ կրկնվող անբերրութիւն-
ներ, մնակացող գիւղացիների թւի օրէց
օր աւելանալը, ստիպում են վերջապէս
վճարական ուշք դարձնել այս հարցի վրա,
փոխել սխառութիւնը և այնպէս անել, որ եր-
կրագործութիւնը զուրս գայ իր ներկայ
թշուառ վիճակից, որից կախված է պե-
տական ազգայնականութեան հաջորդ մեծա-
մասնութեան ապրուստը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅՈՂԱՌԹՅՈՒՆ ՄԱՀՄԵՏԱԿԱՆ ՈՒՍՏԱԳԻՆԱՅ-
ՆԵՐԻ ՎՐԱ

Մասնատան և խմբագրատան վրա եւրոպա-
կան պետութիւնները միշտ մի առանձին ուշա-
դրութիւն են դարձրել այն պատճառով, որ
թէ՛ մասնատանների ապրած երկիրներում և
թէ՛ նրանց սրբատեղերում յաճախ պատահում
են վտանգաւոր վարակիչ հիւանդութիւններ,
որոնք ուստագիտացների միջոցով, շատ արագ,
տարածվում են ուրիշ տեղեր: Այդ պատճառով
այս կամ այն կառավարութիւնը, նայած թէ՛ սը-
տեղ է երեացել վարակիչ հիւանդութիւն՝ արգե-
ւում է որոշ ժամանակ ուստագիտացութիւնը,
կամ նշանակում է ուստագիտացների համար կա-
րանտիներ:

Պետերբուրգի առողջապահական ընկերութեան
վերջին նիստը, որ տեղի ունեցաւ մայիսի 18-ին՝
նուիրված էր Ռուսաստանի մասնատանների
ուստագիտացութեան խնդրին: Մասնատաննե-
րը ունեն գնում գլխաւորապէս Մեքքա, Բաղ-
դադ, Մեհեդ, որոնցից առաջինը Արաբիայում
է, երկրորդը Միջագետքում, իսկ երրորդը Պարս-
կաստանում,—այնպիսի երկիրներում, որտեղ կա-
մանաւոր առողջապահական հսկողութեան մասին
ոչ մի զարգացում չէ կայ: Ժողովը լսեց Զաբ-
լոսկիի և Լեվինի զեկուցումները, որոնք նկա-
րագրում են իրերի վիճակը շատ տխուր գոյնե-
րով և համարում են հիւանդութեան տարած-
ման դէմ գործադրվող այժմեան միջոցները ան-
կատար: Արդարեւ հիւանդութիւն երեցած ժա-
մանակ կառավարութիւնը արգելում է ուս-
տագիտացներին անցալթիւ տալ: Սակայն
այդ արգելքն իր նպատակին չէ հասնում, որով-
հետեւ Ռուսաստանի սահմանադրութիւնը Պարսկա-
ստանի և Թիւրքիայի հետ բաց է ուստագիտացնե-
րի երթնելութեան համար, և սրանց թիւը ար-
գելված տարիներում ամենին պակաս չէ լինում
սովորական տարիներից: Այդ բոլորը ապացու-
ցանում է մի բան,—այն է՝ որ հիւանդութիւն-

ների տարածման դէմ աջող կերպով կուեղու
համար պէտք է գործադրել աւելի զբաղան,
խիստ միջոցներ: Բմիւլ Լեվին շատ կարեւոր է
համարում բարձրել ուստագիտացութեան հետ
կապված առողջապահական զանազան պայման-
ները այն տեսակետից, որ եթէ դժուար է ար-
գելել ուստագիտացութիւնը՝ գոնէ կարելի է նը-
բան, որքան կարելի է, կանոնաւորել և աջող
պայմանների մէջ դնել: Կը նշանակի՝ բմիւլ Լե-
վին շատ քիչ է ճանաչում մասնատաններին,
եթէ կարծում է, թէ կարելի է նրանց ենթար-
կել առողջապահական այնպիսի պայմաններին,
որոնք թէ՛ իսկայն են՝ բայց յարմար չեն գա-
լիս մասնատան կրօնական նախապաշարում-
ներին:

ԱՅՈՂ ՀԱՐՅԸ

(Նամակ Խմբագրութեան)

Քահանայական հարցը, որ երեք-չորս տարի
առաջ անցավ վիշապի նման լափում էր ասպա-
րիզում դրված օրվայ հարցերը, որ իբրեւ դէմ
կուռ էր հանել երկու կատարի բանակներ՝ այս-
օր նորից զարթնում է: Միայն այն դանազա-
նութեամբ, որ անցելիս նման այսօր կոյր յե-
տադիմականները չեն պաշտպանում քահանայի
տեղիտեղիւնը, այսօր անպատկառ յիշոյնքը չեն
թափվում արծառաւոր հոգեւորականների վրա,
անարժանների չունեցած առաւելութիւնները
դրուաւորում համար՝ այսօր հարցը դիտմամբ
չփոխելու ու խառնակելու բռնու ջանքեր չեն
լինում. այլ վէճի են բռնվել մի ուղղութեան, մի
զրօշակի ծառայող անձնաւորութիւններ, և վէճը
տարվում է առաջ ամենայն լրջութեամբ ու խո-
հեմութեամբ:

Հարցը նորից հրապարակ հանեց «Մալիկ»
խմբագրութեան անդամ պ. Ռ. Մալուման, բա-
ցասական պատասխան տալով մի՞ առաջադէմ
զարգացման դաւանող երկուստարի, որ կամե-
ցել էր քահանայական կոյուսն ընդունել: Եւ դը-
րանով պ. Մալուման իր սև քուէն տուեց ոչ
միայն տեղեւ քահանայացիների դէմ, այլ և
կրթված, զարգացիւ ծառայող, ամենայն հա-
մակրելի յատկութիւններով օժտված քահանայա-
ցիների դէմ: Այսպիսի մի վարդապետ, ուղիղ
ասած՝ անսպասելի էր շատերի համար, այն էլ
այնպիսի օրգանի ներկայացուցիչներից մէկի
կողմից, որ մօտ երկու տարի և կէս անընդ-
հատ կուռ մեղք «Մ» հաւատարմի սկզբունքը
պաշտպանելու համար, և ի՞նչ ոտը սլաքներ ա-
սես չը թափեց տեղեւ փարպաւորներին, նրանց
թեկնածութիւնը պաշտպանող մտավաճառ մա-
մուլի ու այդպիսիներին ձեռնադրող կաշառա-
կեր, չնորհալաճառ, փտած բեժմի դէմ: Եւ

ցաւ. նրա մտերմ և անկեղծ ընկեր՝ երկուս-
տար Ստանկովիչ, Մոսկովայի փիլիսոփայական
խմբի հիմնադիրը մեռաւ խաղաղութեան թղթա-
տից. այս բօթաբեր լուրը խորապէս յուզեց Բէ-
լինսկու մորմուրով սիրող, նա կորցրեց հոգու
հաւասարակշռութիւնը և Բոսկիւնի ուղղած նա-
մակի մէջ դառնալին խօսքերով ողբաց սրտա-
գին ընկերով տարածում մահը: Այդ նամակը
նշանաւոր է նրանով, որ արտայայտում է Բէ-
լինսկու տրամադրութիւնը և յոռետեսական
զգացմունքները:—Վիտեն, Բոսկիւն, գրում է
նա, Ստանկովիչ մեռաւ. Աստուած իմ, ով այդ
կապաւէր. չէր համոզված արդեօք իւրաքանչիւրը
մեղանից, որ այդ թմազապին և գրաւի կեանքը
այդպիսի վախճանն անկարելի է. այն, իւրա-
քանչիւրիս թուում էր, որ մահը չի համարձակու-
թեան և դարձնել նրան ոչնչութիւն. ոչնչու-
թիւն, Բոսկիւն: Նրանից յետոյ ոչինչ չը մնաց
բացի ոսկրներից. դու կասես, նա մնաց մտե-
րիմների յիշողութեան մէջ, այն սրտերի մէջ,
ուր նա վառ պահում էր աստուածային սիրոյ
կայծը: Այդ պապէս է, բայց երկուր կապրեն
այդ մեքաւորները, երկուր կը բաբախեն այդ
սրտերը. ափսոս, ոչ հաւատ, ոչ գիտութիւն, ոչ
կեանք, ոչ տաղանդ, ոչ էլ հանճար անմահ չեն.
անմահ է միայն մահը. նրա հրէշաւոր յաղթա-

մինչև այսօր էլ նորի օրգանը, «Մշակը» կա-
տարի կուր. է մղում ժողովրդի ամեն դասակար-
գի անարժան ներկայացուցիչները դեմ, և հենց
այդ գաղափարական կուրի շնորհիւ է, որ նրա
մարտնչողները չարքերը ստուգարանում են երե-
տաւարդ, թարմ, կրթված ուժերով, և այդ նուրբ-
ված, ինտելիգենտ ուժերի երկաթի կամքին, ան-
չէջ եռանդին ենք պարտական, որ այսօր «Մշ-
ակի» գաղափարները արժարժութեամբ են մեր հա-
տարակութեան ամեն խաւերում. նրանց անխնայ
գործունէութեան շնորհիւ է, որ «Մշակը» լու-
սաւոր մտքերը ներս են թափանցում թէ շինա-
կան խրճիթը, թէ աշխատանքի արհեստանոցը
և թէ դպրոցների ու փարիսեցիների կենտրոնակ
օդից գուրդ մենաստանները: Եւ յանկարծ մի
այդպիսի ժամանակամիջոցում և մի այդպիսի
օրգանի աշխատակից՝ Խ. Մարտիան, կուր հա-
մար պարտաւոր երկուստեքդին մտահան է ա-
նում և այդպէս գործադու է հրատարակում:
Այդ մի և նոյն է, թէ պատերազմում յայժմա-
նակը շահելու փայլուն յետ նախնայելու թմբուկ
դարկել, սեփական նաւերն իր ձեռքով այրել և
սկսած գործի վրա ասու ջուր ամել:

Կարծես այդ բառական չէր. պ. Մարտիանի
կիսատը «Մշակի» 71 համարում լրացրեց մի
պարուն Գ. Դաւթեան, որ տգէտ քահանաներ
ձեռնարկերու սխտեղ փոխելու համար հետե-
ւեալ անփորձ ուսուցարկութիւնն է անում—թող-
նել, որ ասպարէզը տգէտներին մնայ, որ ինքը
ժողովուրդը այդ ճանապարհով հասկանայ տգէտ
հովիւների պատուհաս լինելը, ու այդպէս զվի-
րով ստիպված լինի մի ժամանակ երես դար-
ձնել տգէտներին և ճանապարհ բաց անել արժա-
նաւորների առաջ: Այդ էլ նշանակում է՝ գործը
մեղցնել, մի ժամանակ նորից սկսելու նպատա-
կով: Մի սկսած, թէ և դանդաղ ընթացող, բա-
րի գործ դադարեցնել, խանգարել, մեղցնել—այդ
կատարել սխալանք է, անուշադրութիւն դէպի
ուրիշ: Աշխատանքը, որոնք անհրաժեշտ և պիտի
նւ գիտէք, ընթացող, ինչն է այսպէս վարուելու
չարժանութիւն: Այն, որ ձեռն վարդապետ Խօջա-
եան հալածանքի դժ, գնաց, Խորեն եպիսկոպոս
Ա. Խաչում իր չունեցած մեղքն է բաւում, մի
քանի արժանաւոր քահանաներ հալածվում են
որպէս «խորթ որդիք» և այլն. հիմունքներ, ու-
րոնք լուրջ կրօնական չեն դիմանում: Ընդհա-
կառակն՝ այդ մի քանի, թէ և տիտուր, եղելու-
թիւնները մեր պարծանքն են կազմում, մեր
յուսող պայծառ աստուղներն են. մեր ամուր խա-
րխիւներն են, որոնք ոգեւորում, սրբազան և
անուշ են ներշնչում՝ աւելի երկար և աւելի քա-
ջաւար կուրելու գաղափարի համար, խաւարա-
պաշտութեան կուրտը տապալելու համար: Սա-
կայն ինչ է նշանակում հալածանք: Չէ որ հա-
լածել նշանակում է տարածել: Թող ուրեմն չա-
րունակի անսիրտ հալածանքը, թող ընդհան-
ար ինչպիսիս գոհները, բայց դրանց առաջնորդող
գաղափարները չեն մեղանի, դրանց գործունէու-
թիւնը հորեղանի անհեղ չի անցնի, և քանի որ
մի գործ դեռ գոհն է տալիս՝ կը նշանակէ,
կենդանի է այդ գործը. նա առաջադիմում է:
Իսկ առաջադիմութիւնը այն դարակոնն է, որ
ինչքան շատ կտրես նրա գլխները՝ այնքան նորից
կը բուսնին:

Ինչպէս երևում է՝ պ. Մարտիան և պ.
Դաւթեան քահանայական հարցի մասին խորհն-
լիս՝ աջակցում են արել զեկալարող սկզբունքը
և նկատի են առել գոյութիւն ունեցող ճանաչա-

մանքները: Եթէ այսօր «մեր սեպուղիները ար-
տաւոր դեռ քերի տեղ ուսող բերաններ են»,
եթէ այսօրուայ նրանց հաւատաւոր «թանկագին
մատանիներն ու թաւեայ փարձաններն են»,
եթէ այսօր մեր վանքերը վարակված են զղ-
ուելի արտաբերով և արժանաւոր հողաւորականները
հալածվում են կամ «անգործութեան» են դատա-
պարտուած՝ այդ չէ նշանակում, թէ արժանաւոր
քահանաներ, գործին նուիրվելու պարտաւոր քա-
հանայացուներ հարկաւոր չեն. չէ նշանակում,
որ վերջինիս ճանաչմանը նրանց պատճառով մեղ-
անգործութեան, անյարժութեան, մեղքութեան
դատապարտենք: Եթէ առայժմ այդպէս է՝
այդ լուր միայն ճանաչմանը նորհիւ է, այդ
մի որչա ինքնին արդիւնք է. իսկ սկզբունքով
զեկալարելու տեսակէտից վերջինիս ճանաչ-
մանքները ոչ էլ են կան նշանակութիւն չունեն,
քանի որ անողորմ բեծիմը և նրա ստեղծած ան-
արդար, բարոյական սկզբունքները գուրդ հան-
գամանքները միշտ փոխարկական են և անցողական:
Թող առայժմ քաջաբերքին անմիտ տիրացու-
րանքների զեկալարելու, թող մտնող մեր եպիսկո-
պոսները կ'աւել տի պատուհանից փրկուներ չնոր-
հեն տգէտ տէրութիւններն. թող առայժմ կաշառքի
ոյժով յաղորդեն փոխ-տիրացուների յայտնի ու
զաղտնի ձեռնարկութիւնները.—այդ ողջ մէկ
է. ճանաչմանքների փոխվելով՝ դրանք էլ կըն-
կնեն, կը ջախջախվեն: Իսկ ճանաչմանքները ամի
ժամանակ կը փրկվեն՝ երբ մեր առաջ բերած
սկզբունքներն հետեղ անձինք իրար ետեղից չա-
րունակ կը մտնեն հողաւոր կուրման մէջ, իրար թե
ու թիկունք կը լինեն, մի և նոյն շարքերում սիրտ
առ սիրտ կը կուեն տղիտղիտեան, խաւարաւորու-
թեան դէմ: Մեր հպարտ դասի կաթմանութիւնը
անհատներով պիտի սկսվի: Քաջաբերքեք, ա-
ջակցութիւն ցոյց տուէք դրանց, խալի դժուար
ճանապարհին մի-մի Սիմէն Արեւնայցիներ ե-
ղեք, դրանց օգտին շահեցեք ժողովրդի տրամա-
դրութիւնը, հաւատը. գոհնելու ու հալածանքնե-
րով երկուց մի ապղէք, և հաւատացեք վաղ ու
յաղթանակը այդ ճանապարհով պիտի ձեռք բեր-
վի:

Գեորգ քահանայ Մկրտումեան

ՆԱՄՍԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

Մայիսի 24-ին

Ահա երրորդ տարին է, ինչ Գանձակում գոյ-
ութիւն ունի Արմաւան Գիւղարտեսնական
ընկերութեան ճիւղը, որը գլխաւորապէս նպա-
տակ ունի մանրամասնաբար ուսումնասիրել նա-
հանգի բազմաթիւ գիւղական աղագրականութեան
անոնոսական դրութիւնը և հնարաւորութեան
չափ բաւարարութիւնն ունի նրա էական պիտ-
քերին: Իր գոյութեան օրից թղթի վրա նա դե-
կալարել է այդ հիմնական նպատակով, բայց
ափսոս, որ մինչև օրս նա թղթից դեռ գործի
չէ անցել: Խոստումներ տալը, աղղու և չլացու-
ցիչ ձառեր արտասանելը, կանանդութիւն
կազմելը շատ հեշտ է. դժուարը բարի ցանկու-
թիւններ իրագործումն է, որին լրջօրէն պէտք
է ձեռնամուկ լինել վաղու: Նահանգական ու
գաւառական վարչութիւնները իրանց ստորա-
դրեալ բաւոր օրգաններով ամեն կերպ աջակ-
ցում են ընկերութեան գործունէութեան. բայց
ցաւալին այն է, որ այդ գործունէութիւնը մին-
չե օրս երևան չէ գալիս այն ծաւալով, որ
սպասում է նրանից՝ համաձայն նրա ստեղծ
խոստումներին: Ընկերութեան վարչութիւնը կաղ-

տեցուցիչ կեանքի հետ. նա այն ժամանակ յա-
փառակցած էր գերմանական փիլիսոփայութեան
խրթին թէլիքներով և նրանց անսխալականու-
թեան առաջ խնայարժու էր. բայց երկար չը
տեսեց այդ ոգեւորութիւնը: Բէլլիսկին շուտ հաս-
կացաւ Հէգելի փիլիսոփայութեան կեղծիքը և
արդէն Պետերբուրգում, բարեկամներին ուղղած
բաղնիքի նամակներով մէջ, սրտի անկեղծ կա-
տաղութեամբ սկսում է հարուածել այն կուրքը,
որին նա առաջ երկրպագում էր. ճորտութիւնը
իր անեղի երկայնիքով ժողովրդի անհուն տը-
գիտութիւնը, մամուլի ամուլիթներ վիճակը,
կաշառական անձանց զեղծումները, վերջապէս
լիտերիգիցիայի չը գոյութիւնը՝ նրա սրտի խոր
խորհրդն էին: Արդ, կարող էր նա այդ իրականու-
թիւնը Հէգելի փիլիսոփայութեան տեսակէտից
ընդունել իբրեւ ընդուն օրէնք: Այլ, նրա խիղճը,
նրա խոր ճիւղադատական խելքը ուժգին բող-
ջեց այդ անխնայ թէլիքի դէմ: Կեանքի խորթ
երկայնիքը, հասարակական իրէպիւնի անկումը,
չլրջապատող խաւարը՝ աւելի ամբարշտին նրա մէջ
կուր անհրաժեշտութեան համոզմունքը, որի
համար նա այնպիսի դառն օրեր տեսաւ իր
կեանքում: Այդ ժամանակներից նա աւելի մը-
տերմանաւ Գերցէլի և նրա յայտնի գաղափա-
րական ընկերը՝ Բակունինի հետ, որոնց հայ-
եացքները մէջ նա առաջ ծայրայեղութիւններ էր

մկած է հանում, ձեռնհաս մասնադէտներէ, ու-
րոնցից մի քանիսը գիւղարտեսնութիւնը, մա-
նաւորապէս գիւղագործութիւնը ուսումնասիրել
է արտասանմանում: Նրանց վրա ընկանա-
բար պարտք է ընկնում աղագրականութեան բու-
թեան վերաբերեալ տեղեկութիւններ ու այդ-
պիսով կամայ-կամայ վերջ դնել նախաձեռնե-
ղեան անոնոսական միջոցներին ու կարգերին,
որոնց շնորհիւ գիւղացու խղճուկ անոնոսութիւ-
նը օր օրի վրա յետ է գնում ու քայքայվում,
որին ամենից առաջ նպաստում է աղագրա-
կութեան ծայրայեղ տգիտութիւնը: Անցեալ
1896 թ. վերջերում ու 97-ի սկզբներում ընկե-
րութիւնը քաղաքում մի շարք հասարակական
դասախօսութիւններ կազմեց, ու դրանով էլ վեր-
ջացաւ նրա գործունէութեան աչքի ընկնող շըր-
ջանը: Գաւառայեցիները աշխուրհիւն չու-
նեցան. այցելուներ լինում էին շատ քիչ թիւով,
չը նայած որ մուտքը ճիւղ էր: Գրա գլխաւոր
պատճառը պէտք է վերագրել նիւթերի անմատ-
չելիութեան ժողովրդական մասալի համար:
Խնտիլիգենտ ունիւղիւրը լուր էր մեծ հետա-
քըրութեամբ. դասախօսութիւնները շատ լուրջ
էին ու բարեխղճութեամբ մշակված, բայց ընդ-
հանրապէս անհասկանալի հասարակ մանկանա-
ցունքների համար: Սրանց պէտք է աչքի առաջ
ունենային գլխաւորապէս ու սրանց հասկանալի
լեզուով պէտք է կազմակերպէին դասախօսու-
թիւնները. ինտելիգենտ ունիւղիւրը նոյնը կարող
է իմանալ գրեթէ ու լրագրողներէ: Ցանկալի
է, որ ասպագայում, եթէ տեղի ունենան՝ այդ
հիւնքերի վրա դրվին այդպիսի դասախօսութիւն-
ները ու մատչելի լինեն երկրագործ, անմիջա-
պէս հողի հետ գործ ունեցող մասալին, որը
թէ քաղաքում և թէ ևս առաւել գաւառում
կազմում է ստուրմ մեծամասնութիւն: Թէ ինչ
զղալի օգուտներ կարող է տալ աղագրականու-
թեան ընկերութիւնը՝ կարելի է ապացուցել հե-
տեալ օրինակով: Տեղացի մի երկուստեք ա-
ռանց որեւէ զեկալարութեան, ինքն իրան ու-
սումնասիրելով մեղաւարտութիւնը ամբիւր-
կան սիրտեմով (Գաղանի), ահա վերջորդ տա-
րին է՝ ինչ նշանաւոր առաջադիմութիւն է ա-
նում այդ մասնագիտութեան մէջ: Նրանից չա-
տերը օրինակ են վերցնում, սովորում են, և
այժմ ամբիւրկական սիրտեմի մեղաւարտու-
թիւնը տարածվում է քաղաքում ու նրա գաւա-
ռի գիւղերում: Այդպիսով պարագմունքի, գիւ-
ղարտեսնութեան մի նշանաւոր ճիւղ գոյու-
թիւն է ստացել մի համեստ աշխատանքի շնոր-
հով, որը ամեն մի իրան դիմողի բացառու-
թիւններ է տալիս ու իր գրագրանից մեղաւա-
րութեան վերաբերեալ գրեթէ տալիս կարգա-
ւում: Ահա մասնաւոր առեկ կարող է անել մի կոյէ-
գիւղ հիմնարկութիւն՝ եթէ լրջօրէն ծանօթանայ
աղագրականութեան բաղնիքի ու բազմաոնոսակ
կարիքների հետ ու եռանդով ձեռնամուկ լինի
նրա դրութեան բարեօրոնում:

Այս տարվայ ձմեռը աղետալ էր ժողովրդի
համար. հաց ու ապուռ չէր ճարվում. այսօր էլ
գիւղացին հացի մեծ կարիք է գգում: Աղետալի
ձմեռվան հետեց աղետաւոր գաղաւթը. կար-
կուտն ու հեղեղները փչացրին գաւառի շատ
արտեր ու այգիներ. յուսահատ երկրպագործը
գրուիւր «տարիքն է թալում» և սև օրերը ա-
նիծում, որոնց նա ոչ մի «ճար ու իլլալ» չէ
կարողանում գտնել, Ինչ արեց Գանձակի Գիւ-
նկատում:
1845 թ.ին Բէլլիսկի թողնում է «Отечествен-
ная Записки» ամսագիրը՝ խմբագրութեան հետ
մի քանի տարածաշրջութիւններ ունեցող յե-
տու, և սկսում է սովորական եռանդով աշխա-
տակել «Современник» ամսագրում, որ այն
ժամանակ Նիկրասովի ձեռքն էր: Անդրհատ,
նեարդային աշխատանք և հողեկան անվերջ
տանջանքները քայքայեցին նրա թուլ կազմած-
քը, և նա իր բարեկամներ խորհրդով առ ժա-
մանակ թողեց մայրաքաղաքը և հեռացաւ հա-
րաւային Ռուսաստան բժշկվելու համար. այս
ճանապարհորդութիւնը սակայն նրան քիչ օգնեց:
Պետերբուրգ վերադառնալուց յետոյ, նրա ա-
ռողջութիւնը կրկին վատթարացաւ, և այս ան-
գամ թողալով մահաբեր նշաններ սկսեցին ե-
րկալ: Բժիշկները նրան ուղարկեցին արտասահ-
ման, ուր նա մի քանի ամիս մնաց և աշնան
1847 թ.ին, փոքր ինչ կաղաւթված՝ տուն վե-
րադարձաւ և սկսեց ընդհատված դրական աշ-
խատանքը. (նա այդ ժամանակ արդէն ամուսնա-
ցած էր և ունէր մի աղջիկ, որ այժմ կենդանի
է և ապրում է Պարիզում): Պետերբուրգի խո-
նար օդը, թողախտաւորների՝ այդ անգութ թըշ-
նամին, վերջնական հարուած տուաւ նրա ար-
դէն քայքայված առողջութեանը, և Բէլլիսկի
1848 թ.ին մայիսի 26-ին վախճանվեց 38 տա-

ղատնոսական ընկերութեան ճիւղը այսպիսի
կորստաբեր տարին. որտեղ և ում ուղարկեց
տեղի ու տեղը ուսումնասիրելու ժողովրդի դրու-
թիւնը, ինչ ձեռնարկեց նրա անեղանելի դրու-
թիւնը թեթեւացնելու համար. չէ որ այսպիսի
տարիները, փառք Աստուծու, հազաւակուտ են,
և ընկերութիւնը բնականաբար հաղաւթուտ ե-
ռանդ պէտք է ցոյց տայ. բայց նա չը գտնվեց
իր կուրման բարձրութեան վրա և բաւականա-
ցաւ միայն հրեմը հեռուց գիտողի դերով:

Ստեփան Տէր-Աւետիքեան

ՆԱՄՍԱԿ ԽՐԲԱԿՈՒԹԵԱՆ

Բաղու, մայիսի 25-ին

Ո՞վ է Հրատարակական ընկերութեան այս-
տեղի աշխատակից-անդամը (կամ անդամները)—
յայտնի չէ ոչ միայն մեզ, այլ շատ-շատերն, և
հենց այդ առիթով կամենում ենք մի քանի
խօսք ասել: Բաղուի նման մի տեղում, որտեղ
երկուստեքդին մի խօսք կոնտրոլեմու կայ՝
անկասկած, բաւական թիւով գրեթէ կարելի կը
լինի տարածել: Կարծում ենք, որ ի գուր է
Հրատարակական ընկերութիւնը Բաղուն մուս-
ցել: Այստեղ հարկաւոր է ամենաքիչ տալ
աշխատակից-անդամ ունենալ, որոնք թէ ան-
դամներ կը գտնեն և թէ գրեթէ կը տարածեն:
Մենք ծանօթ ենք թէ այստեղ և թէ Բաղու-
նի ու Սև քաղաքի հետ, և մինչև այժմ ոչ ըն-
կերութեան աշխատակից-անդամ է պատահել,
ոչ էլ նրա գրեթէ: «Մշակի» էջերից միայն իմա-
ցանք, որ պ. Աս. Վաչեանը ընկերութեան ծա-
ռայութիւն է արել: Բայց պարտնը պատկանում
է մի փոքրիկ դասախօսի, որի հետ ոչ մի բա-
րոյական առնչութիւն չունի մի ուրիշ խօսք
դասախօսի: Նա կարող է միմիայն իր չղջնում
օգտակար լինել ընկերութեան, բայց միւս շըր-
ջաններում—ոչ: Իսկ եթէ բացի պ. Վաչեանից
կան և ուրիշները,—ուրեմն դարձեալ քիչ են կամ
անհետհետ լիովին բաւարարութիւն տալու գոր-
ծին: Հրատարակական ընկերութեան համար
գլուար չի լինի այստեղ տալ աշխատակից-ան-
դամ գտնելը, որոնցից խաբարսիւրը եթէ ան-
գործագրեթէ մի տեսր սպառնի ընկերութիւնը
քիչ վատալիք չի լինի: Անդամները պիտի գա-
նազան խաւերից լինեն, որովհետեւ այստեղ դա-
սալարգային զէնքը բրիտանոս կարգումի վրա
է գրված...

Ռ. Յովսէփեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Երէկ, երեքշաբթի, մայիսի 26-ին, Փիֆլիսի
քաղաքային դատարանը կատարվեց Վ. Բէլլիսկու
հոգեհանգիստ, որին ներկայ էին ձայնակները,
քաղաքային դպրոցների ուսուցիչներ և վարժու-
հիներ և քաղաքային ուսուցիչի ծառայողներ.
կողմնակի անձներ թիւը շատ փոքր էր: Ոչ ոք
չարտասանեց ոչ մի խօսք հոգեհանգիստի վերա-
բերմամբ: Փաղաքագլուխ կարող էր գտնէ յի-
շեցնել ժողոված հասարակութեան այն որո-
շումները մասին, որ կայացրել է դուստն Բէ-
լլիսկու յիշատակը յարգելու համար:—Այդ էլ
չարեց:

Մենք ստացանք «Կոյրերի խնամատար ընկե-
րութեան» Արմաւան բաժնի տեղեկագիրը 1897
թ.ին համար: Այդ հաշիւը կազմված է վերին
աստիճանի մանրամասն և ցոյց է տալիս, որ
ընկերութեան Արմաւան բաժնի գործունէու-
թիւնը լայն ծաւալ է ստանում: Կոյրերի դպրո-
ցում սովորում են 30 կուր աշակերտ և աշա-
կերտուհի. նրանք սովորում են ոչ միայն գրեթէ,
կարգալ, այլ և կրօնագիտութիւն, թուաբանու-
թեան հասակում: Նրան թաղեցին բարեկամ-
ների հաշիւով Волково кладбище հանգստարանում.
Թաղման ներկայ էին միայն մեծ իրէպիստի մի
քանի բարեկամները և 3—4 կատակելի, ան-
յայտ անձինք, որոնք մինչև վերջը մեծ ուշա-
դրութեամբ հետևում էին... Ոչ մի խօսք չար-
տասանվեցաւ մեծ հանդուցեալի վրա, և այն
երկու ընտիր ամառները, որոնք այնչափ
կապված էին հանդուցեալի անուան հետ, ա-
սում է Պիպին, հալիւ, այն ժամանակի հանդա-
մանքներից ստիպված, կարողացան մի-երկու
խօսք ասել նրա մասին:

Անցաւ ամբողջ կէս դար հանճարեղ գրո-
ղի մասնակից յետոյ: Կեանքի ասպարէզից չբա-
ցան նրա ժամանակակիցները և նրանց հետ
լուեցին թշնամութեան ձայնը, նախանձի և չա-
րութեան լեզուն. ժամանակի ամենապիտեղ
և քայքայիչ ոյժից զերծ մնաց միայն անմահու-
թեան արժանի անունը, որի մեծ գործերը բա-
նաստեղծը դրուատեց հետեւեալ խորհրդաւոր
խօսքերով:

Ты насъ гуманно жыслишь научилъ,
Едва-ль не первый вспомнилъ о народѣ,
Едва-ль не первый ты загворилъ
О равенствѣ, о братствѣ, о свободѣ...

Յ. Սպենդարեան

Типографія Грузинск. Издат. Т—ва, Лорисъ-Мелик. ул. № 13